

Nusaybin Mahalle Adlarına Anlambilimsel Bir Bakış¹

Hadra Kübra ERKINAY TAMTAMIŞ²

Öz

Yer adları; bir bölgenin tarih, coğrafya, kültür, toplumsal yapı ve daha birçok alanda bilgi birikimini barındıran kültürel bir bellektir. Yer adları diğer özel adlar gibi genellikle belirli nedenlerle verilmekte olup birçok yer adının çeşitli hikâyesi bulunmaktadır. Su, bitki, hayvan, yer bilimleri gibi fiziki nedenler ile kişi adı, tarihî olaylar, toplumsal meseleler gibi beşeri nedenler yer adlarının belirleyicisi konumunda olmakla birlikte kimi yer adlarının verilışı tesadüfi veya belirsizdir. Türkiye; coğrafi konumu, fiziki koşullarıyla yüzyıllardır medeniyetler beşiği konumunda olup birden fazla etnik yapıyı bünyesinde barındırmaktadır. Mardin'in Nusaybin ilçesi, Türkiye'deki bu renkliliğin minyatürü ve taşıyıcısı olup çok kültürlü ve çok dilli bir yapıya sahiptir. Nusaybin; tarihî dokusu, jeopolitik konumu, farklı medeniyetlere yapmış olduğu ev sahipliğiyle bölgenin en eski yerleşim yerlerinden birisidir. Bu zenginlik ve farklılıklar Nusaybin'in yer adlarına da tezahür etmiştir. Yer adları asırlar boyunca hüküm süren medeniyetlerin dil ve kültürlerine göre değişiklik göstermiş kimi zaman belirli ses değişiklikleriyle evrilmiş, bazen de hiçbir değişiklik göstermeden günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Bu çalışmada Mardin ilinin Nusaybin ilçesine bağlı 84 mahallenin adı anlambilimsel olarak incelenmiştir. Araştırmada mahalle adları fiziki ve beşeri kaynaklı olarak başlıklandırılmış; Nusaybin yer adlarının verilışı nedenleri anlambilimsel bir bakış açısıyla tasnif edilmiştir. Yer adlarının; yerin yapısı ve konumu, su kaynakları, maden ve taş, bitki, hayvan gibi doğa ve fiziksel koşullar ile kişi, millet, boy adları, duyular, din ve inanış, ekonomik faaliyetler gibi toplumsal koşullara dayandığı tespit edilmiştir. Yer adlarının kalıcılığı, uzun müddet korunabilmesi, konumunun kültürel dokusuyla ilişkili olabilmesi bölgenin tarihi, etnik kökeni, coğrafyası, dili, inanışı, ekonomisi hakkında ipuçları vermektedir. Bu minvalde Nusaybin ile birlikte yer adlarının kültürel miras olması gerekliliği pekiştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nusaybin, Yer Adları, Anlambilim, Toponimi.

¹ Bu makale, 28-29 Mayıs 2021'de Mardin Artuklu Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Nisibis'ten Nusaybin'e Tarih, Kültür ve Ekonomi, Uluslararası Nusaybin Sempozyumu"nda sunulan "Nusaybin Yer Adlarına Anlambilimsel Bir Bakış" başlıklı bildirinin genişletilmiş biçimidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hadraerkinay@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1469-0404.

A Semantic Overview of the Toponymy of Nusaybin

Abstract

Toponymy; it is a cultural memory that contains knowledge in the history, geography, culture, social structure and many other areas of a region. Toponymy, like other proper nouns, are usually given for specific reasons, and many toponymies have various stories. Although physical reasons such as hydrology, botany, zoology, earth sciences and social reasons such as anthroponomy, historical events, social issues are the determinants of toponymy, the assignment of some toponymy is random or uncertain. Turkey; with its geographical location and physical conditions, it has been in the position of the cradle of civilizations for centuries and includes more than one ethnic structure. Mardin's Nusaybin district is also this colorful miniatures and carriers in Turkey. Nusaybin is one of the oldest settlements in the region with its historical texture, geopolitical location, home to different civilizations, and a multicultural and multilingual structure. This richness and differences are also manifested in the toponymy of Nusaybin. The toponymy have changed according to the language and culture of the civilizations that have ruled over the centuries, sometimes evolving with certain phonetic changes, and sometimes they have survived without any change. In this study, the names of 84 neighborhoods/villages of Nusaybin district of Mardin province were analyzed semantically. In the research, the neighborhood names were titled as physical and social resources; the reasons for giving Nusaybin toponymies are classified from a semantic perspective. It has been determined that toponymies are based on the structure and location of the place, water resources, natural and physical conditions such as mines and stones, plants, animals, and social conditions such as names of people, nations, tribes, senses, religion and belief, and economic activities. The permanence of toponymies, their ability to be preserved for a long time, and their being related to the cultural texture of their location gives clues about the history, ethnic origin, geography, language, belief and economy of the region. In this respect, the necessity of toponymies to be cultural heritage will be reinforced with Nusaybin.

Keywords: Nusaybin, toponymy, semantic.

Extended Abstract

The number of toponymy studies in Turkey is increasing has been increasing every year. Especially in the last ten years, various articles, papers and postgraduate theses have been published. The etymology, morphology and semantic features of toponymy are classified in studies on various provinces, districts, villages/neighbourhoods in Turkey. In the etymology of toponymy section, it is determined which origin and language the toponymy are based on. In the morphological classification of toponymy, toponymy is classified under three separate titles: Simple, derived form and compound. In the semantic section, the semantic values that are effective in naming toponymy are determined.

Toponymy reflects the geographical, social, cultural and historical characteristics of a region. Physical (hydronomy, botany, zoology, geology)

and human (anthroponom, numbers, colors, ruins) causes are often the determinants of toponymy. Some toponymy is given coincidence or gratuitous. Due to factors such as geographical location, historical texture, physical conditions, and ethnic and linguistic differences, Turkey is rich and diverse in toponymy.

In this study, the neighborhoods of Nusaybin's settlements were examined from a semantic point of view. The physical and human conditions that are effective in the naming of the neighborhoods and their sub-titles have been determined. Nusaybin's 84 neighborhoods are placed under these subheadings. Since most of the neighborhoods are composed of two words, they have been evaluated under more than one title. The origin of the name of the 51 neighborhoods of Nusaybin is Turkish. The others are hybrid form. The number of Turkish + Persian and Persian + Turkish hybrid neighborhood names is 13. The number of Turkish + Arabic and Arabic + Turkish hybrid neighborhood names is 7. There is 1 neighborhood name on Greek + Turkish hybrid form. There is 1 neighborhood name with Turkish + Sogdian hybrid structure. The number of neighborhood names consisting only of foreign languages for example Arabic, Persian and the other (Greek, Syriac, Assyrian etc.) are 11. 52 neighborhood names are formed with compound words. 21 neighborhood names are made up of derived words. Neighborhood names, which are simple words, are 11 in number.

Nusaybin, whose history dates back to the Assyrian period, served as a border city between Persian and Rome, often changed hands, was the subject of treaty texts, wars were started for its sake, was the capital of Rabia administrative region during the Arabic period, sometimes changed hands several times a year. It is a place that has never had a sole owner in ages and no state has ruled for long years, with some exceptions. The city has a long history, not only in terms of politics, but also in terms of socioeconomic and sociocultural aspects.

After Mardin became a Metropolitan Municipality, all the villages connected to the center and villages were changed to neighborhoods. There are 84 neighborhoods in Nusaybin district. Some of these neighborhoods used to be villages, while others were newly established. The names of these neighborhoods are as follows alphabetically: 8 Mart, Abdulkadirpaşa, Açikköy, Açıkıyol, Akağıl, Akarsu, Akçatarla, Bahçebaşı, Bacakık, Balaban, Barış, Beylik, Büyükkardeş, Çağlar, Çalı, Çatalözü, Çiğdem, Çilesiz, Çölova, Dağıcı, Dallağaç, Değirmencik, Demirtepe, Devrim, Dıbek, Dicle, Dirim, Doğanlı, Doğuş, Durakbaşı, Duruca, Düzce, Eskihişar, Eskimağara, Eskişol, Fırat, Gırnavas, Girmeli, Görentepe, Günebakan, Güneli, Günyurdu, Gürkaynak, Gürün, Güvenli, Hasantepe, Heybeli, İkiztepe, İlkadım, İpekyolu, Kalecik, Kaleli, Kantar, Karaca, Kayadibi, Kışla, Kocadağ, Kuruköy, Kuyular, Küçükkardeş, Mor-Yakup, Nergizli, Odabaşı, Pazar, Selahattin Eyyübi, Sınırtepe, Söğütlü, Taşköy, Tepealtı, Tepeören, Tepeüstü, Turgutköy, Üçköy, Üçyol, Yandere, Yavruköy, Yazıyurdu, Yenişehir, Yenituran, Yerköy, Yeşilkent, Yolbilen, Yolindi, Zeynelabidin.

In this research, Nusaybin neighborhood names were examined with a semantic perspective. Neighborhood names based on physical and human conditions were evaluated under two main titles. Neighborhood names based on physical conditions are composed of subtitles describing

geomorphology, water, animals, color, number, direction and distance. Neighborhood names based on human conditions, on the other hand, consist of personal names, family names, title, name of settlements, place names related to the existence of individuals. Neighborhood names related to people's existence consist of neighborhood names related to physical and emotional life and abstract concepts. Physical life, on the other hand, consists of subtitles related to goods and tools, war and military service, time, agriculture, breeding, neighborhood names consisting of the names of old buildings and evolving from old place names, transportation, location. As a result, in this study, the lexical and semantic values of Nusaybin neighborhoods were determined.

Giriş

Türkiye’de yer adları çalışmalarının sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Özellikle son on yılda yer ad bilimiyle ilgili çeşitli makaleler, bildiriler, lisansüstü tezler yayımlanmaktadır. Türkiye’nin çeşitli il, ilçe, köy/mahalleleriyle ilgili çalışmalarda yer adlarının kökeni, biçimi ve anlambilimsel özellikleri tasnif edilmektedir. Yer adlarının kökeni bölümünde yer adlarının hangi kökene ve dile dayandığının tespiti yapılmaktadır. Yer adlarının biçimbilimsel tasnifinde ise yer adları basit, türemiş ve birleşik yapıları olmak üzere üç ayrı başlıkta sınıflandırılmaktadır. Bazı araştırmacılar biçim bilgisi bölümüne tamlama ve sözcük gruplarını da dâhil etmektedir. Anlambilimsel yani semantik bölümünde ise yer adlarının adlandırılmasında etkili olan anlamsal değerler belirlenmektedir. Bu bölümde yer adlarının anlam dünyalarının nelere bağlı olabileceği tartışılmaktadır. Yer adlarının coğrafi konumu, tarihî dokusu, kültürel değerleri ve daha birçok faktörden dolayı anlambilimsel tasnifleri çok çeşitli olmaktadır. Türkiye’de yapılmış çalışmalarda anlambilimsel başlıkların benzerlik gösterdiği görülse de birbirinden farklı yeni başlıklara da rastlanmaktadır. Bunun nedeni bölgenin yapısıdır. Yer adlarının araştırmacıya sunduğu malzemeye göre anlambilimsel başlıklar ortaya çıkmaktadır. Yer adlarının anlambilimsel tasnifi eldeki verilere göre yapıldığından bu bölüm çalışmalara göre farklılık gösterebilmektedir. Zira kimi bölgelerin yer adlarında suyla ilgili adların olması hidronim bölümünü oluşturmayı sağlayacakken bir başka bölgenin yer adlarında bu tür verilerin olmaması o başlığın oluşturulamayacağı anlamına gelmektedir. Yine de yer adlarının verilmesinde genellikle belirli nedenler söz konusu olduğundan çalışmaların anlambilimsel tasniflerinde ortak başlıklara sıkça rastlanmaktadır. Örneğin çoğu yer adının verilmesinde coğrafi unsurlar, en önemli nedenlerin arasında olduğu için tüm toponimi çalışmalarında bu malzemeleri derlemek adına *jeomorfoloji* başlığı yer almaktadır.

Bu çalışmada Nusaybin’in yerleşim birimlerinden olan mahalleler, anlambilimsel bakış açısıyla incelenmiştir. Mahallelerin adlandırılmasında etken olan fiziki ve beşeri koşullar ile bunların alt başlıkları belirlenmiştir. Nusaybin’in 84 mahallesi, söz konusu alt başlıklara yerleştirilmiştir. Çoğu yer adı, iki sözcükten müteşekkil birleşik yapıları olduğu için birden fazla başlık altında değerlendirilmiştir. Örneğin *Tepeören* yerleşim birimi, *tepe* adından dolayı fiziki koşullardan kaynaklı olarak *jeomorfolojik* başlığında ve aynı zamanda *ören* adından dolayı da beşeri koşulların *eski yapılar* alt başlığında yer almıştır.

Yer adlarının köken ve biçimbilimsel tasnifleriyle ilgili genel bilgiler şu şekildedir: Nusaybin’in güncel mahalle adlarının 51 tanesi Türkçedir: *Açıkyol, Akağıl, Akarsu, Akçatarla, Bakacık, Balaban, Barış, Beylik, Büyükkardeş, Çağlar, Çalı, Çatalözü, Çiğdem, Çölova, Dağıcı, Dalliğaça, Değirmencik, Demirtepe, Devrim, Dibek, Dirim, Doğanlı, Doğuş, Durakbaşı, Duruca, Düzce, Eskiyol, Görentepe, Günebakan, Güneli, Günyurdu, Gürkaynak, Güvenli, İkiztepe, İlkadım, İpekyolu, Karaca, Kayadibi, Kışla, Kocadağ, Kuyular, Küçükkardeş, Odabaşı, Söğütlü, Tepealtı, Tepeören,*

Tepeüstü, Üçyol, Yazyurdu, Yolbilen, Yolindi. Bölgede katmanlaşan medeniyetler, yer adlarının belirlenmesinde oldukça etkin bir rol üstlenmektedir. İki sözcükten müteşekkil birleşik yapıli yer adları ise hibrit durumdadır. Hibrit yer adları çeşitli yollarla oluşmuştur. İlk oluşum birleşik yapıli yer adlarının, bir sözcüğü Türkçe diğeri sözcüğü ise başka bir dile ait sözcüklerin bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Hibrit yer adlarının bir diğeri oluşumu ise yabancı dilden sözcüklere Türkçe ekler getirilmesi suretiyle gerçekleşmiştir. Hibrit yer adları, farklı dillere ait sözcüklerin ve(ya) eklerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Hibrit yer adlarında yabancı dile ait olan sözcüklerin büyük bir çoğunluğu Farsçadır. *Bahçe, dere, köy, şehir, turan* gibi Farsça sözcükler yüzyıllardır Türkçenin söz varlığında kullanılmakta olup Türkçeleşmiştir. *Türkçe + Farsça* ve *Farsça + Türkçe* hibrit yapıli yer adları 13 tanedir: *Açıkköy, Bahçebaşı, Çilesiz, Kuruköy, Nergizli, Taşköy, Turgutköy, Üçköy, Yandere, Yavruköy, Yenişehir, Yenituran, Yerköy.* *Türkçe + Arapça* ve *Arapça + Türkçe* hibrit yapıli yer adları 7 tanedir: *Abdulkadirpaşa, Eskihisar, Eskimağara, Hasantepe, Heybeli, Kalecik, Kaleli.* *Rumca + Türkçe* hibrit yapıli yer adı 1 tanedir: *Sınırtepe.* *Türkçe + Soğdca* hibrit yapıli yer adı 1 tanedir: *Yeşilkent.* Salt yabancı dil(ler)den oluşan yer adı sayısı 11 tanedir. *Arapça* yer adları: *Kantar, Selahayyin Eyyübi, Zeynelabidin.* *Farsça* yer adı: *Pazar.* Diğeri yer adları (Grekçe, Süryanice, Asurice vd.): *8 Mart, Dicle, Fırat, Gırnavas, Girmeli, Gürün, Mor Yakup.*

Nusaybin mahalle adlarının biçim özelliklerinde dikkat çeken unsur birleşik yapıli sözcüklerin fazlalığıdır. 52 mahalle adı, birleşik sözcükle oluşmuştur: *8 Mart, Abdulkadirpaşa, Açıkköy, Açıkyol, Akağıl, Akarsu, Akçatarla, Bahçebaşı, Büyükkardeş, Çatalözü, Çölova, Dağıcı, Dalliğaç, Demirtepe, Durakbaşı, Eskihisar, Eskimağara, Eskiyoil, Görentepe, Günebakan, Güneli, Günyurdu, Gürkaynak, Hasantepe, İkiztepe, İlkadım, İpekyolu, Kayadibi, Kocadağ, Kuruköy, Küçükkardeş, Mor-Yakup, Odabaşı, Selahattin Eyyübi, Sınırtepe, Taşköy, Tepealti, Tepeören, Tepeüstü, Turgutköy, Üçköy, Üçyol, Yandere, Yavruköy, Yazyurdu, Yenişehir, Yenituran, Yerköy, Yeşilkent, Yolbilen, Yolindi, Zeynelabidin.* Yer adlarının birleşik yapıli olması yer adlarının anlambilimsel tasnifini de etkilemektedir. Birden fazla sözcüğe sahip olan yapılar, içinde birden fazla anlamı taşımakta dolayısıyla farklı anlambilimsel sınıflandırmalara hitap etmektedir. 21 mahalle adı türemiş sözcükten oluşmuştur. Türemiş sözcük durumunda olan mahalle adları şunlardır: *Bakacık, Beylik, Çağlar, Çilesiz, Değirmencik, Devrim, Dirim, Doğanlı, Doğuş, Duruca, Düzce, Girmeli, Güvenli, Heybeli, Kalecik, Kaleli, Karaca, Kışla, Kuyular, Nergizli, Söğütlü.* Basit sözcük durumunda olan mahalle adları ise 11 adettir: *Balaban, Barış, Çalı, Çiğdem, Dibek, Dicle, Fırat, Gırnavas, Gürün, Kantar, Pazar.* Basit yapıli sözcüklerin çoğu yabancı kökenlidir. Türkçe kök durumunda olan sözcükler genellikle “+II” addan ad yapım ekiyle türetilerek yer adları oluşturulmaktadır. Bununla birlikte “+IAr” çokluk eki de kalıplaşmış sözcüğe yeni anlam kazandırarak yer adları oluşturmaktadır.

Nusaybin; tarihi Asur dönemine dek uzanan, İran-Roma arasında sınır şehri görevi yapan, anlaşma metinlerine konu olan, uğruna savaşlar başlatılan, Araplar döneminde *Rabia* idari bölgesinin başkenti olan, kimi zaman yılda birkaç

defa el değiştiren, ilk ve orta çağlarda hiçbir dönemde tek sahibi olmayan ve bazı istisnalar hariç hiçbir devletin uzun seneler hüküm süremediği yerdir. Kent yalnız siyasi açıdan değil, aynı zamanda sosyoekonomik ve sosyokültürel açıdan da köklü bir geçmişe sahiptir. İpek Yolu ticaretinin önemli bir durak noktası olan Nusaybin iki kez Hristiyan akademisine merkez olmuş, Mor Yakup ve Aziz Efrem gibi bilim insanlarını yetiştirmiş, İslam'la birlikte medreselere ev sahipliği yapmıştır (Kütük, 2006: 8).

Nusaybin'de tarih boyunca çok çeşitli medeniyet katmanlaşması söz konusu olduğu için Nusaybin'in eski yer adları, geniş bir dil ve kültür yelpazesi sunmaktadır. Nusaybin, garnizon ve sınır kenti olması, jeopolitik konumu ve MÖ'ye tanıklanan bir yerleşim yeri olması hasebiyle sık el değiştirmiş ve söz konusu değişiklikler yer adlarına da yansımıştır. Zira her medeniyet aidiyet duygularını güçlendirmek, tarihe not düşmek, kalıcılığı sağlamak adına kendi kültürünü yansıtmak bir adı, yerleşim yerine vermiştir. Bu ad kimi zaman bir kişi adı, kimi zaman inanç unsuru, bazen de boy, oymak adı olarak kendini belli etmektedir. Her yeni medeniyetle birlikte yeni yer adlarına sahip olan Nusaybin'de tarih boyunca yer adları radikal bir biçimde birden fazla değiştirilirken bazen de eski yer adlarından esinlenerek yeni yer adlarının belirlendiği tespit edilmiştir. Yer adlarının değiştirilmesinde eski yer adının tamamen veya kısmen çevirisi, eski yer adının fonetik değişikliklere uğraması, eski yer adının anlam dünyasından istifade etme gibi yöntemlerden yararlanılması mümkündür (Erkınay Tamtamış, 2019: 74). Köy adları değiştirilirken köy karar organının (köy ihtiyar meclisi) ve köy adları konusunda çevreyi yakından tanıyan ve halkın temsilcisi olan il genel meclislerinin görüşünün alınması, köye ad verilmesinde ve adının değiştirilmesinde il genel meclisinin danışma niteliğinde karar alması uygun görülmüştür (Pıllancı, 1996: 45). Görüş alınmasıyla birlikte değiştirme yetkisi İç İşleri Bakanlığına aittir. Coğrafi Adlar Uzman Kurulu yer adlarını değiştirirken bölgeyi tanıyan kişilerden (özellikle muhtar, okul müdürleri vd.) fikir almaktadır. Kurulun belirlediği heyet köy/mahalleyi ziyaret etmekte ve yerleşim biriminin coğrafi bir özelliğini ve (ya) yerleşim yeriyle özdeşleşen bir unsurunu yerleşim yeri adı olarak kurula teklif etmektedir. Bununla birlikte muhtar ve meskûnlarla birlikte eski adın tarihsel ve anlamsal özelliklerinden istifade edilerek söz konusu yerleşim yerine uygun yeni yer adı ataması yapılmaktadır. Tüm bunlara ek olarak nedensiz, tesadüfi verilen yer adları da mevcuttur.

Nusaybin yer adlarının anlambilimsel tasnifi için Türkiye'nin çeşitli yerleşim yerleriyle ilgili yapılmış çalışmalardan³ istifade edilmiştir. Nusaybin mahallelerinin semantik değerlerine göre yer adlarını tasnif etmek için çeşitli başlıklar oluşturulmuştur.

Nusaybin

³ Bk. Ada (2012), Parlak Kalkan (2014).

Mezopotamya bölgesinde Nemrut tarafından kurulan üç şehirden biri olduğu söylenen Nusaybin'in tarihi milattan önceki asırlara dayanmaktadır. Nemrut tarafından kurulan Nusaybin'de; Asurlular, Ari ırkından Masıklar, Aramiler, Medler, Persler, Büyük İskender, Grekler, Partlar, Osrhoene, Romalılar, Sasaniler, Emeviler, Abbasiler, Artuklular, Akkoyunlular, Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti katmanlaşması söz konusudur. Mezopotamya'da sınır şehri olarak görev yapan Nusaybin, ilk çağlardan beri Makedon, Grek, Yahudi, Süryani, Fars, Ermeni ve Arapların yerleşimlerine sahne olmuştur (Kütük, 2012: XXI). Nusaybin, tarih öncesi dönemlerden beri Mezopotamya, Babylonia, Assyria, Commagene, Osrhoene, Mygdonia, Bet Nahreyn, el-Cezire gibi farklı bölge sınırları içerisinde yer almıştır (Kütük, 2012: 1).

Nusaybin'in Paleolitik, Epipaleolitik, Neolitik Çağlarına ait bugüne dek tespit edilmiş herhangi bir arkeolojik veri bulunmamakta, bu dönemler hakkında bilgi verebilecek bir merkez bilinmemektedir. Nusaybin'de Kalkolitik Çağlardan Halaf (Erken), Obeyd (Orta) evrelerine ait buluntularına henüz rastlanmamışken Gırnava kazılarında Uruk (Geç) Dönemine ait seramiklere rastlanmıştır. Tunç Çağında kurulan çok sayıda medeniyetin izleri bölgenin çevresine yayılmıştır (Yalap, 2020: 32-34).

Nusaybin; Roma ve Bizans kaynaklarında *Nisibis*, Asur kaynaklarında ise *Nasibina*, *Nasibena*, *Nasipina* olarak geçmektedir. Öz biçimi, kökeni ve anlamı saptanmamıştır (Umar, 1993: 604). Nusaybin Nemrut tarafından kurulduğunda adı 'Çiftçiler' anlamında *Akhar*, *Achad* şeklindedir. Daha sonra adı Philion Byblios ile beraber Sami kökenli *Nasib*'e dönüşür. Asuri kitabelerinde *Nasibna*, *Nasibina* biçiminde geçmektedir. Nusaybin adı kaynaklarda ve araştırmalarda *Naşibina*, *Nisibin*, *Nesibis*, *Nasibis*, *Nitibi(n)*, *Nitibeni*, *Nizzibi*, *Nasibin*, *Nesibin*, *Mebin*, *Midspin*, *Nsepi*, *Nsepin*, *Socoras*, *Mygdonius*, *Netsibin*, *Nizibis*, *Nesben* olarak çok çeşitli olarak görülmektedir. Yerleşim yerinin anlamının ise İbranice ya da Keldanice *Ordu Karakolu*, Süryanice *Kolonların Yeri*, *Askeri İstasyon* ve *Garnizon*, *Dikilitaş/Sütun*, *Buluşma Yeri*, *Ekili Ağaçlar/İnşa Edilmiş Kiliseler* olduğu yönünde birbirinden farklı görüşler mevcuttur (bk. Kütük, 2012: 11-14). Yerleşim yerinin anlamsal değerleri bölgenin jeopolitik konumuyla ilişkilidir.

Nusaybin, Sasani-Bizans mücadeleleri ve Hristiyanlık tarihinde kendisinden en çok bahsedilen, bölgenin en eski ve en meşhur yerleşim yerlerinden birisidir. Mardin'in fethi sırasında Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. 1518 ve 1526 tarihli Tapu Defterlerinde Nusaybin'in mahallelerinden bahsedilmemiş; sadece Nusaybin'in Mardin'e tabi bir nahiye olduğu belirtilmiştir. 1540 tarihli defterde Nusaybin'de *Mahalle-i İmâm Zeynelâbidîn* ve *Mahalle-i Doğan* şeklinde iki mahalle adı kayıtlıdır. 1567'de ise kayıtlara *Kale*, *Şah Selmân*, *Sûrsâr*, *İmâm-Kulu Nalband* ve *Abdülâziz b. Abdülkerim* adlı yeni mahallelerin eklendiği ve şehrin geliştiği görülmektedir. H. v. Moltke, Nusaybin'de Hafız Paşa tarafından, muhtemelen 1830'larda, bir süvari kışlası yaptırıldığını belirtmiştir (Göyünç, 1969: 58-59). 1518 tarihli Tapu Defterinde Mardin'e bağlı bir nahiye olan Nusaybin

(Göyünç, 1969: 38) 1540'ta "Kazâ-i Nusaybin" başlığı ve müstakil kanunnamesiyle Tapu Defterinin bir bölümünü oluşturmaktadır (Göyünç, 1969: 43). Nusaybin 1550'ye doğru müstakil bir sancak olmuştur. Zira 1547 yılındaki Basra Seferi ile ilgili bölümde 'Nusaybin Beyi' ibaresi geçmektedir ki bu ifade *sancak beyi* karşılığı olarak kullanılmaktadır. Yine 1552 yılında *Nusaybin Sancağı ve Beyi* sözcük grubu kayıtlıdır (Göyünç, 1969: 44). Nusaybin 1520 yılında Diyarbakır eyaletine bağlı bir sancakken 1848 yılında Diyarbakır eyaletine bağlanmış, 1924 yılında ise doğrudan Mardin'in kazası olmuştur (Sezen, 2006: 386). 1518 yılında Mardin kazalarının köyleri arasında gösterilenlerden 13 tanesi Nusaybin nahiyesine bağlı görünmektedir. 1526 yılında ise Mardin sancağına Berriyecik kazası ilave edilince Mardin kazasına bağlı 305 köyden 69'u Nusaybin nahiyesinde olmuştur (Göyünç, 1969: 56-57).

Yer Adları

Yer adları, bir bölgenin coğrafi, sosyokültürel, tarihî özelliklerini yansıtan kültürel bir bellektir. Yer adları, kişi adları ve diğer adlarla birlikte ad biliminin konusunu oluşturmaktadır. Türkiye'de yer adları ile ilgili çalışmaların son zamanlarda artış göstermesiyle birlikte toponimi çalışmaları önem kazanmıştır. Yer adları bir toplumun veya söz konusu bölgenin özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Yer şekilleri, bitki örtüsü, su gibi fiziki veya kişi adları, tarihî yapılar ve olaylar gibi beşeri nedenler yer adlarının verilisinin nedenlerindedir.

Türkiye'deki tarihî katmanlaşma ve coğrafi çeşitlilik yer adlarının da zenginlik göstermesi sonucunu doğurmuştur. Yer adları, geçmişten bugüne değişiklik gösterebilmektedir. Yer adlarının değiştirilmesi tüm coğrafyalarda ve zamanlarda yaşanan bir durumdur. Devletlerin, milletlerin, boyların değişmesi, coğrafi ve tarihî farklılıklar yer adlarının değişmesinde etkindir. Bu durumda her türlü hareketlilik yer adlarını etkilemektedir. Kimi zaman devletler, milletler kendi bünyesinde yer alan yerleşim birimlerinin adlarını değiştirmektedir. Örneğin Osmanlı Devleti zamanında Nusaybin'e bağlı olan *Nâsireddin veled-i Salih köyünün* adı sadece 1526 yılına ait defterde görülmektedir. Yine *Osman Çelebi köyünün* adına 1526, 1540 yıllarına ait tapu defterlerinde rastlanırken 1518 ve 1567 tarihli defterlerde rastlanmamaktadır (Göyünç, 1969: 70). 1518'de köylerin henüz kurulmamış; 1567'de köylerin adlarının veya yerleşim birimlerinin değiştirilmiş olması ihtimali söz konusudur.

Literatürdeki yer adları çalışmalarında belirli ana ve alt başlık sınıflandırılmaları görülmektedir. Türkiye'de bu konuda yapılmış lisansüstü tezleri ve makaleler genellikle üç ana başlıktan oluşmaktadır. Birincisi yer adlarının kökeninin araştırıldığı etimoloji bölümü, ikincisi biçim özelliklerinin incelendiği morfoloji bölümü ve son olarak semantik tasnifin yapıldığı anlambilimsel bölümdür. Bu ana bölümler eldeki malzemeye göre çeşitli alt başlıklara ayrılmaktadır. Örneğin; kökeni Türkçe, Arapça, Farsça vd. dillerine ait olan yer adları, ait olduğu dillere göre sınıflandırılmaktadır. Kimi birleşik sözcükten müteşekkil yer adları farklı iki dile ait sözcüklerden oluşması durumunda iki farklı dilin başlıklarında yer almaktadır. Biçim bilgisi bölümünde yer adlarının basit,

türemiş veyahut birleşik yapılı olma durumlarına göre alt başlıklar oluşturulmaktadır. Anlambilimsel tasnif bölümünde ise yer adlarının anlam dünyaları incelenmektedir.

Yer adları, anlambilimsel ölçütlerle tasnif edilirken bazı yer adlarının hiçbir alt gruba dâhil edilemeyip *diğer yer adları* olarak ayrı bir başlıkla belirtilmektedir. Söz konusu yer adlarının gruplandırılmamasındaki en önemli etken eski adlarının korunmasıdır. Eski adları genelde Türkçe dışında -hatta çoğu zaman ölü dillere- ait olan bu yer adlarının kökenlerinin ve anlamlarının bilinmemesi herhangi bir gruba yerleştirilememesinin başlıca nedenidir. Kimi eski yer adları da birtakım fonetik evrilme sonucu Türkçeye yakın duruma getirilmektedir. Bu durum, yer adlarının anlambilimsel gruplandırılmalarında yanılığa sebebiyet verebilmektedir.

Eski yer adları değiştirilen yerleşim birimlerinde kimi zaman tarihî olay, önemli şahsiyet adları gibi beşeri nedenlerle verilmiş adların anlamlarının kaybı söz konusu olabilmektedir. Yer adları değiştirilen yerlerde kimi zaman ilgili yerleşim birimine gidilerek bölgenin –özellikle- coğrafi niteliklerine göre yeni adlar verilmektedir. Bu nedenle yer adları değiştirilen bölgelerde beşeri nedenlerden ziyade fiziki özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Kimi zaman da yerleşim birimlerinin yer adları, kendi meskûnlarının talepleri doğrultusunda belirlenmektedir.

Nusaybin'in Mahalle Adları

Mardin, Büyükşehir Belediyesi olduktan sonra merkez ve ilçelere bağlı tüm köyler, mahalle olarak değiştirilmiştir. Nusaybin ilçesine bağlı 84 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerden kimisi eskiden köyken kimi mahalleler ise yeni kurulmuştur. Bu mahallelerin adları şu şekildedir: 8 Mart, Abdulkadirpaşa, Açıkköy, Açıkyol, Akağıl, Akarsu, Akçatarla, Bahçebaşı, Bakacık, Balaban, Barış, Beylik, Büyükkardeş, Çağlar, Çalı, Çatalözü, Çiğdem, Çilesiz, Çölova, Dağıçı, Dallıağaç, Değirmencik, Demirtepe, Devrim, Dibek, Dicle, Dirim, Doğanlı, Doğuş, Durakbaşı, Duruca, Düzce, Eskihisar, Eskimağara, Eski yol, Fırat, Gırnavas, Girmeli, Görentepe, Günebakan, Güneli, Günyurdu, Gürkaynak, Gürün, Güvenli, Hasantepe, Heybeli, İkiztepe, İlkadım, İpekyolu, Kalecik, Kaleli, Kantar, Karaca, Kayadibi, Kışla, Kocadağ, Kuruköy, Kuyular, Küçükkardeş, Mor-Yakup, Nergizli, Odabaşı, Pazar, Selahattin Eyyübi, Sınırtepe, Söğütlü, Taşköy, Tepealtı, Tepeören, Tepeüstü, Turgutköy, Üçköy, Üçyol, Yandere, Yavruköy, Yazıyurdu, Yenişehir, Yenituran, Yerköy, Yeşilkent, Yolbilen, Yolindi, Zeynelabidin.

Harita 1. Nusaybin'in Mahalleleri⁴

⁴ <https://www.atlasbig.com/images/mardin-nusaybinin-mahalleleri-harita.png>, E. T. 29.05.2021.

Belediyesi olmadan önce ilçelere bağlı mahallelerin yerleşim birimi olarak köy olmasıdır. Mardin ilinin sadece Nusaybin ilçesine bağlı mahallelerinde değil aynı zamanda diğer ilçelerinin mahallelerinde de köy sözcüğünün kullanımdan düşmesi yaygındır. Bazı yer adlarının yazılışı anlambilimsel tasnifi etkileyecek biçimde değişmiştir: *Koruköy* > *Kuruköy*, *Uçköy* > *Üçköy*. Yer adlarının verilmiş nedenlerinde coğrafik özellikler oldukça önem arz etmektedir. *Koruköy* mahallesinde muhtemelen ‘bakımlı küçük orman’ yani *korular* mevcuttu. Bu nedenle mahalleye *Koruköy* adı verilmişti. Yer adlarında güzel anlam çağrışımı önemli olmakla birlikte kimi zaman söyleniş kolaylığı veya birtakım ses değişikliklerinden kaynaklı olarak yer adı olumlu anlam taşımasına rağmen değişmektedir. *Koruköy* muhtemelen gerileyici benzeşme yoluyla *u*’nun kendinden önceki *o*’yu daraltmasıyla kendine benzetmiş ve yer adının anlamını *Koru*’ya nispeten daha olumsuz çağrışım yapan *Kuru*’ya çevirmiştir. Köyün bakımlı ormanlara sahip *Koru* anlamını içeren ad, yerini çorak, suyu ve yeşilliği olmayan *Kuru*’ya bırakmıştır. 1968’e kadar Nusaybin’in köyü olarak geçen *Azıklı*⁶, *Kutlubey*, *Yakıncöy* günümüzde Nusaybin’in mahalle listesinde yer almamaktadır. Bu durumun yerleşim yerlerin idari sınırlarının değişmesi ve güncellenmesi ile ilgili olması muhtemeldir. Yine yer adının anlambilimsel tasnifini doğrudan etkileyecek bir başka ses değişmesi örneği *Uçköy*-*Üçköy* örneğinde görülmektedir. Gerileyici benzeşme yoluyla *ö* sesi kendinden önceki *u* sesini öndamaksılama yoluyla kendine benzeterek sözcüğün anlamını değiştirmiştir.

Dâhiliye Vekâleti Mahallî İdareler Umum Müdürlüğünün (1933) yayımladığı *Köylerimiz* çalışmasında Nusaybin köy adlarının 1968’de yayımlanan köy adlarıyla benzerlik göstermediği tespit edilmiştir. Bu iki yayından yola çıkılarak köy adlarının 1933 ila 1968 yılları arasında değiştirildiği görülmektedir. Bu değişim birdenbire, kısa sürede gerçekleşmemiş; uzun süre, peyderpey, yayılım göstererek olmuştur. Köy adlarının değiştirilmesinde yerleşim birimlerinin adlarının Türkçeleştirilmesi amaçlanmıştır. Zira 1933 yılında yayımlanan çalışmada Nusaybin köy adlarının çoğunlukla Türkçe dışındaki dillere ait olduğu görülmektedir: *Abdikân*, *Adih*, *Alyan*, *Arbet*, *Babisin*, *Bakısyân*, *Bamünim*, *Bavermi*, *Cinatamihu*, *Cinata Husso*, *Çufan*, *Dalan*, *Germiran*, *Girhasin*, *Girincik*, *Hacı Kesan*, *Haferi*, *Harabi Baba*, *Harabi Reyzi*, *Harbi*, *Hirabalı*, *Hirabi Mişki*, *Hirabi Müşki*, *Hirbezil*, *Kala*, *Kertüvin*, *Menderi*, *Morbap*, *Nerkizlu*, *Seyderi*, *Şahanşin*, *Şeyh Azir*, *Şivişki*, *Şölbabekir*, *Şukrin*, *Talât*, *Telmimar*, *Telsikân*, *Telyapı*, *Tinat*, *Veysik*, *Zifink*. Bu verilerle Mardin Büyükşehir Belediyesinden alınan Nusaybin ilçesinin 64 mahallesinin eski adları farklılık arz etmektedir. Her iki kaynaktaki eski yer adlarının hemen hemen tamamı fonetik değişikliklere uğramıştır. Değiştirilen yer adları Türkçeleştirilirken birtakım yöntemlerden yararlanılmıştır: Tamamen çeviri, kısmen çeviri, ses değişiklikleriyle değişim, eski yer adıyla yeni yer adı arasında anlamsal bağlantı kurularak değişim, tesadüfi/nedensiz. Bununla birlikte eski yer adlarından -nadir de olsa- değiştirilmeyenleri mevcuttur (Erkinay Tamtamiş, 2019: 80). Yer adlarının

⁶ *Azıklı* köyünün, Urfa’nın Siverek ilçesinin Çaylarbaşı Bucağına kayıtlı olduğu belirlenmiştir. Diğer yerleşim birimleri de muhtemelen civar illerin mahalleleri durumuna gelmiştir.

Türkçeleştirilmesinin resmî kanallarla gerçekleşmesi her ne kadar son yüzyılda gerçekleşse de aslında bu süreç çok daha eskilere, Türklerin Anadolu'yu fethetmesine dek uzanmaktadır. Anadolu'ya yerleşen Türkler bir taraftan yeni kurdukları yerleşim yerlerine kendi kültürlerinin izlerini taşıyan adlar verirken diğer taraftan farklı kültürlerin de yaşadığı Anadolu'nun fethini sadece insanıyla değil; aynı zamanda coğrafyasıyla da gerçekleştirmişlerdir. Şehir, kasaba, köy adları ya tamamen değiştirilmiş ya da Türkçe söyleyişe en uygun biçime getirilmiştir (Pilancı, 1996: 13-14). Bölgede yer adları katmanlaşması söz konusudur. Yüzyıllar önce de Asur, Babil, Akad, Roma vd. aynı amaçlarla yer adlarını kendileriyle çağrışım alanı oluşturacak biçimde değiştirmişlerdir. Yer adlarının değiş(tiril)mesi, kültürel bir bellek olması gibi değişmez bir gerçekliktir.

Nusaybin Mahalle Adlarına Anlambilimsel Bir Bakış

Bu bölümde Nusaybin mahalle adları anlambilimsel bir bakışla incelenmiştir. Fiziki ve beşeri koşullara dayanan mahalle adları iki ana başlıkta değerlendirilmiştir. Fiziki koşullara dayanan mahalle adlarını jeomorfoloji, su, bitki örtüsü, hayvan, renk, sayı, yön ve mesafe bildiren alt başlıklar oluşturmaktadır. Beşeri koşullara dayanan mahalle adlarını ise kişi adları, aile ve akrabalık adları, unvan, yerleşim yerleri adı, kişilerin varlıklarıyla ilgili olan yer adları oluşturmaktadır. Kişilerin varlıklarıyla ilgili olan mahalle adları fiziksel yaşayış ve duygusal yaşayışla ve soyut kavramlarla ilgili olan mahalle adlarından oluşmaktadır. Fiziksel yaşayış ise eşya ve alet, savaş ve askerlik, zaman, tarım-ziraat-hayvancılık, eski yapıların adlarından oluşan ve eski yer adlarından evrilen mahalle adları, ulaşım, mevki ve konumla ilgili alt başlıklar oluşturmaktadır.

1. Fiziki Koşullara Dayanan Mahalle Adları

Bu bölümde yer alan mahallelerin adının belirlenmesinde fiziki nedenler söz konusudur. Özellikle coğrafya bu bölümdeki yerleşim birimlerinin belirleyicisi konumundadır. Türkiye yer şekilleri bakımından zengin bir bölge olduğu için yer adlarında da bu çeşitlilik kendini göstermektedir. Dağ, tepe, ova, vadi, deniz, dere, ırmak, taş, kaya, bitki örtüsü, hayvan, renkler bu bölümdeki yer adlarının anlamsal yönlerini açıklamaktadır.

1.1. Jeomorfolojik Mahalle Adları

Yüzey bilimi, yer bilimi olarak da bilinen jeomorfoloji, yüzey şekillerinin oluşum süreçlerinin açıklanmasını konu edinmektedir. Dağ, tepe, ova, kaya, taş gibi yüzey şekilleri içeren yer adları jeomorfolojik koşullardan etkilendiği için bu adı almıştır. Dağ adları için, *oronim* mağara adları için *inadı* veya *speleonim* terimleri de sıklıkla kullanılmaktadır (Şahin, 2013: 52). Maden, arazi özelliklerinden kaynaklı yer adları da bu bölümde yer almaktadır. Örneğin; Uludağ'daki *Bakacak* mevkiinden Bursa Ovası muhteşem görüldüğü için görüş ufku geniş, manzaralı olan yerlere *Bakacık* veya *Bakacak* denildiğinden bu adı almıştır (Eröz, 2011: 116). Nusaybin'de jeomolojik koşullarla oluşan 18 mahalle adı mevcuttur. Bunlardan 8 tanesi tepe ile oluşanlardır. Nusaybin'in en yüksek noktasını oluşturan Bagok dağı ve Ömeryan

dağı ile ova kenarı arasındaki aşınım yüzeyleri, akarsulardan kaynaklı kıvrılmalar çeşitli aşındırmalar ve güneyden kuzeye doğru aşamalı bir yükselme oluşturmuştur (Kılıç, 2008: 107). Nusaybin'in bu fiziki coğrafya özelliği yerleşim birimlerine tepe adının verilmesinde etkili olmuştur.

Bakacık, Çatalözü, Çölova, Dağıcı, Demirtepe, Düzce, Eskimağara, Görentepe, Hasantepe, İkiztepe, Kayadibi, Kocadağ, Sınırtepe, Taşköy, Tepealtı, Tepeören, Tepeüstü, Yerköy.

1.2. Su İle İlgili Mahalle Adları

Su, asırlardır tüm medeniyetlerin yerleşim yerlerinin belirlenmesinde oldukça etkili konumda olmuştur. Uygarlıkların suya kutsiyet atfetmesi, suyun her türlü gündelik yaşam için elzem olması, suyun olduğu yerde hayatın var olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır. Tarım ve hayvancılık gibi geçim kaynaklarını sürdürebilmek için insanlar özellikle dere, ırmak civarlarında sıkça yerleşim yeri kurmuşlardır. Bu yerleşim yeri özelliği yer adlarının suyla ilgili olmasında etkili olmuştur.

Nehir, çay, dere, göl, pınar, kaynak suları, ılıcalar, deniz, çeşme, baraj gibi doğal ve yapay yolla oluşturulmuş her türlü *hidronim* bu grubun içinde değerlendirilmektedir. Doğal veya suni su nesne adı *hidronimdir* (Yavuz ve Şenel, 2013: 2246). Her türlü nehir ve türevleri için *potamonim*, göl adları *limnomonim*, okyanus adları *okyeanonim*, deniz adı *pelagonim*, bataklıklar *helonim* terimlerini karşılamaktadır (Şahin, 2013: 53). Yavuz ve Şenel (2013: 2247) ise göl ve nehir adını tek bir terimle karşılamışlardır: *limnonim*. Suyla ilişkili olan yerleşim yerleri dolayısıyla bu minvalde adlandırılmıştır. Nusaybin çevresinde periyodik akarsuların fazlalığı ve aynı zamanda vadisinde sürekli olarak bir akarsuya yer veren Çağçağa Suyu dikkat çekmektedir (Kılıç, 2008: 112). Nusaybin, akarsuların fazlalığı dolayısıyla sulak bir bölge olduğu için bu durum yer adlarına yansımıştır. Nusaybin'de hidrografik 7 mahalle adı bulunmaktadır. Bunlardan ikisi aynı zamanda Mezopotamya'nın kadim ırmakları Dicle ve Fırat nehirlerinin adlarını taşımaktadır.

Akarsu, Çağlar, Dicle, Fırat, Gürkaynak, Kuyular, Yandere.

1.3. Bitki Örtüsünden Kaynaklı Oluşan Mahalle Adları

Bitki ve ağaç adlarından oluşan yer adlarına *fitotoponim* adı verilmektedir. *Fitonim*, her bir bitki ve ağacın adıdır (Yavuz ve Şenel, 2013: 2245). Yer adlarında bitki örtüsünden kaynaklı oluşan adlar çeşitli alt gruplara ayrılmaktadır: Ağaç, meyve, sebze, çiçek gibi. Bölgenin iklim ve toprak türünden kaynaklı yetişen bitki örtüsü, bölgedeki yaygınlığıyla ilişkili olarak yer adlarının verilmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Nusaybin'in bitkilerden kaynaklı adlandırılmış 5 mahallesi bulunmaktadır. Bu adlar arasında çiçek adı (*Çiğdem*, *Nergizli*) bulunmakla beraber bölgedeki akarsu boylarında yetişen ağaç cinsinden kaynaklı olarak *Söğütlü* adı da mevcuttur.

Çalı, Çiğdem, Dalliğaç, Nergizli, Söğütlü.

1.4. Hayvan Adlarından Oluşan Mahalle Adları

Doğayla iç içe yaşayan insanlar, doğada karşılaştıkları diğer canlıların etkisi altında kalmakta ve yaşamlarında onlara da yer vermektedirler. Özellikle yerleşik hayata geçmeden göçebe veya yarı göçebe yaşayan insanların yaşamlarında hayvanların önemi oldukça fazlaydı. Bununla birlikte söz konusu bölgede bir tür veya cinsteki hayvanın fazlalığı o yerin adının söz konusu hayvanla anılmasında etkili olmaktadır. Bu durumdan dolayı hayvan adlarından kaynaklı zootoponimler ortaya çıkmaktadır. Nusaybin’de hayvan adlarından kaynaklı 3 mahalle adı bulunmaktadır.

Balaban⁷, Doğanlı, Karaca.

1.5. Renk Adlarından Oluşan Mahalle Adları

Renkler doğadaki nesnelere tasvir etmek için yer adlarında kullanılmıştır. Türkler aynı zamanda renkleri yön belirlemek için kullanmıştır. Yaşadıkları bölgenin kuzey, güney, batı, doğu taraflarını belirtmek için ak, kara, sarı, kırmızı renk adlarını kullanmışlardır. Merkez sarı, doğu yeşil, batı ak, güney kırmızı ve kuzey kara renkleriyle ifade edilmiştir (Genç, 1997: 1077). Yer adlarında çok çeşitli renk adı kullanılmakla beraber genellikle ak, kara, yeşil gibi doğada sıkça yer alanlar tercih edilmiştir. Nusaybin’de renk adlarından oluşan 4 mahalle adı vardır.

Akağıl, Akçatarla, Karaca, Yeşilkent.

1.6. Sayı İçeren Mahalle Adları

Yer adlarının verilmesinde sayı önemli bir faktördür. Özellikle kültür ve inanışlarda mühim yer tutan sayıların yer adlarında kullanım sıklığının fazlalığı dikkat çekmektedir. Yer adlarında bir, üç, yedi, kırk gibi Türk kültüründe kutsal sayılan sayıların diğer sayılara göre fazla kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte dünyaca kabul edilmiş bazı özel günler, kahramanlık/kurtuluş/onur günlerinin gün, ay ve yılları da yer adı olarak yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Nusaybin’de sayı içeren 5 mahalleden ikisi üç sayısı ile biri ‘Dünya Kadınlar Günü’ olan 8 Mart ile adlandırılmıştır.

8 Mart, İkiztepe, İlkadım, Üçköy, Üçyol.

1.7. Yön ve Mesafe Bildiren Mahalle Adları

İçinde yön ve mesafe bildiren sözcüklerin bulunduğu yer adları da bulunmaktadır. Bu yer adları genellikle *başı*, *içi*, *dibi*, *altı*, *üstü* gibi yön bildiren adlarla belirtilmektedir. Nusaybin’in bu yolla oluşmuş 11 mahallesi bulunmaktadır.

Bahçebaşı, Dağıçı, Durakbaşı, Günebakan, Kayadibi, Odabaşı, Sınırtepe, Tepealtı, Tepeüstü, Yandere, Yolindi.

⁷ Atmaca, doğan vb. yırtıcı bir kuş (<https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 18.06.2021).

2. Beşeri Koşullara Dayanan Mahalle Adları

Bu bölümde yer alan mahallelerin adının belirlenmesinde beşeri nedenler söz konusudur. Kimi zaman insanlığa dair kültür mirasları yer adlarının belirleyicisi olmuştur. Önemli bir şahsiyetin veya köy kurucusunun adı, oymak/boy adları, tarihî olaylar, akrabalık, unvan adları, yine beşeri koşullarla oluşturulmuş yerleşim birimleri adları, kişilerin varlıkları, duygular vd. etkenler bu gruptaki yer adlarının belirleyicisi olmuştur.

2.1. Kişi Adlarından Oluşan Mahalle Adları

Kişi adlarının yer adı olması geleneği tarih boyunca tüm toplumlarda görülmektedir. Medeniyetler fethettikleri bölgelerle aidiyet duygusunu oluşturmak adına fethettikleri yerlere kendi adlarını vermektedir. Bununla birlikte şahıslar da kendi kurdukları köy ve(ya) mahalleye kendi adlarını vermektedirler. Hükümetler, belediyeler veyahut Coğrafi Adlar Uzman Kurulu o bölgede çeşitli hizmetlerde bulunan, bölgeye katkısı olan şahıslarla yerleşim birimlerini adlandırmaktadır. Türkiye’de okul, cami, çeşme gibi yapılar genellikle yapanların adıyla anılmaktadır. Kişi ad ve soyadlarından kimi zaman da lakaplardan kaynaklı bu bölüm *antropotoponim* olarak adlandırılmaktadır (Yavuz ve Şenel, 2013: 2243). İnsan adlarından kaynaklanan adlar, çeşitli biçimlerde gerçekleşmektedir: İdareciler, bilginler, ordu mensupları vb. Nusaybin’in eski yer adlarında kişilerin lakaplarından kaynaklı birçok örnek bulunmaktadır. Nusaybin’de 7 mahalle, kişi adıyla oluşmuştur. Bu kişi adlarını Hz. Muhammed’in torunu Hüseyin’in oğlu Zeynelabidin, Eyyubi hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı *Selahattin Eyyübi*, Nusaybin piskoposu *Mor Yakup* gibi tarihî şahsiyetler de oluşturmaktadır.

Abdulkadirpaşa, Hasantepe, Mor-Yakup, Selahattin Eyyübi, Turgutköy, Yenituran, Zeynelabidin.

2.2. Aile veya Akrabalık Adları İle İlgili Mahalle Adları

Bu bölümdeki yer adları özellikle *oğul*, *kardeş*, *baba*, *dede* gibi akrabalık adlarıyla ilgili olanlardır. Nusaybin’de akrabalık adıyla 3 mahalle adlandırılmıştır.

Büyükkardeş, Küçükkardeş, Yavruköy.

2.3. Unvan Bildiren Mahalle Adları

Bu bölümdeki yer adları *bey*, *paşa*, *emir* gibi unvanları içermektedir. Nusaybin’de *paşa* ve *bey* unvanlarından müteşekkil 2 mahalle bulunmaktadır.

Abdulkadirpaşa, Beylik.

2.4. Yerleşim Yerleri Adı İçeren Mahalle Adları

Bu bölümü içinde *köy*, *kent*, *şehir* gibi yerleşim birimleri içeren yer adları oluşturmaktadır. Bu bölüm *orun*, *orunadı* veya *oykonim* olarak da adlandırılmaktadır (Şahin, 2013: 52; Kurgun, 2002: 532). Yer adlarında bu yol sıkça tercih edilmektedir. Türkiye’nin genelinde özellikle köy sözcüğü ile üretilmiş

binlerce yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu durum önceden küçük bir idari birime (köy) sahip olan orunların birleşmesi, daha sonra bu birimlerin mahalle statüsünü kazanması olarak açıklanabilir: *Zeytinköy Mahallesi, Yeşilköy Mahallesi* gibi (Kurgun, 2002: 534). Nusaybin’de içinde yerleşim yerleri adı taşıyan 12 mahalle bulunmaktadır. Mardin’de, 2014 Türkiye yerel seçimleri ile yürürlüğe giren yeni Büyükşehir Yasası ile köyler mahalleye dönüştüğünden kimi mahallelerin adından köy sözcüğü düşürülmüştür. Bu durumda bu yolla oluşmuş yerleşim birimi adı sayısı azalmıştır. Kimi yerleşim yeri adlarında hâlen köy sözcüğü korunmaktadır.

Açikköy, Güneli, Günyurdu, Kuruköy, Taşköy, Turgutköy, Üçköy, Yavruköy, Yazyurdu, Yenişehir, Yerköy, Yeşilkent.

2.5. Kişilerin Varlıklarıyla İlgili Mahalle Adları

Bu bölümde kişilerin varlıklarıyla ilgili mahalle adları yer almaktadır. Kişilerin varlıklarıyla ilgili adlar fiziksel yaşayış ve duygusal yaşayışla soyut kavramlar olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır.

2.5.1. Fiziksel Yaşayışla İlgili Mahalle Adları

Bu bölümdeki yer adları, insanların fiziksel yaşayışını ilgilendiren sözcük dağarcığıyla adlandırılmıştır. İnsanların kullandığı eşya ve alet adları, savaş ve askerlikle ilgili terimler, zaman mefhumu, tarım, ziraat, hayvancılık gibi uğraşlar, ulaşım, tarihî yapılar ve eski yer adları bu bölümü oluşturmaktadır.

2.5.1.1. Eşya ve Alet Adlarıyla İlgili Mahalle Adları

Bu bölümde eşya ve alet adlarıyla ilgili mahalle adları yer almaktadır. Nusaybin’de bu yolla oluşmuş 3 mahalle adı bulunmaktadır. *Çatalözü* mahallesinin oluşum yolu metaforla gerçeklemiştir. Bölgenin coğrafi yapısı çatala benzediğinden çatal eşya adı doğaya aktarılması suretiyle metaforik adlandırma söz konusu olmuştur.

Çatalözü, Heybeli, Kantar.

2.5.1.2. Savaş ve Asker Literatürü İle İlgili Mahalle Adları

Bu bölümde savaş malzemeleri, askerî unvanlar, savaş mekânları gibi savaş ve askerlik literatürüne ait mahalle adları bulunmaktadır. Nusaybin’de bu yolla oluşmuş mahalle adları genellikle askerî mekânlara ait olup içinde *hisar, kale* gibi sözcükler barındırmaktadır.

Eskihisar, Kalecik, Kaleli, Kışla.

2.5.1.3. Zaman Kavramıyla İlgili Mahalle Adları

Bu bölümdeki yer adları mevsimler, aylar, günler gibi zaman anlamı taşımaktadır. Nusaybin’de zaman kavramı içeren 6 mahalle adı bulunmaktadır.

8 Mart, Günebakan, Güneli, Günyurdu, Pazar, Yazurdu.

2.5.1.4. Tarım-Ziraat-Hayvancılık ile İlgili Yer ve Alet Adlarından Oluşan Mahalle Adları

Bu bölümdeki yer adları tarım, ziraat ve hayvancılık ile ilgili yer ve alet adlarından oluşmaktadır. Yerleşik hayata geçen toplumlar tarım, ziraat ve hayvancılıkla geçimlerini kazanmaya başlamışlardır. Gündelik hayatta git gide önem kazanan bu uğraşlar yer adlarını da etkilemiştir. Nusaybin'de bu yolla oluşmuş 5 mahalle adı bulunmaktadır.

Akağıl, Akçatarla, Bahçebaşı, Değirmencik, Dibek.⁸

2.5.1.5. Eski Yapıların Adlarından Oluşan ve Eski Yer Adlarından Evrilen Mahalle Adları

Tarihî kale, höyük, hisar, ören yerlerinin yakınları veya kalıntıları üzerine kurulan yerleşim birimleri genellikle bu eski yapılarla adlandırılmaktadır. Yerleşim birimi adları kimi zaman eski adlarının fonetik bakımdan evrilmesi sonucu oluşmaktadır. Nusaybin'de hisar adıyla 1, kale adıyla 2 mahalle adı bulunmaktadır. *Gırnavas Höyüğü* ise tarihi M.Ö. I. bin başına dayandırılan bir yerleşim yeridir. Geç Uruk Devrinden Geç Asur Devrine kadar kesintisiz yerleşim gösteren bu merkez; *Tell Minar*, *Giremira*, *Kertvin* ile birlikte Kuzey Mezopotamya ve Kuzeydoğu Suriye'de tanınan *Ninive* 5 kültürünün Nusaybin Bölgesindeki uzantılarıdır (Uysal, 2006: 81). Eskihisar Mahallesinin içinde burç ve surları muhafaza edilmiş bir kale mevcuttur. Kalecik Mahallesinde ise su sarnıçları, burçlar, surlar hâlen ayakta (Yalap, 2020: 81). *Tell Minar Höyüğü*, *Tepeüstü* mahallesinde yer almaktadır (Yalap, 2020: 88). Höyüğün adındaki *tell* bölgedeki yer adlarında sıkça kullanılan bir sözcük olup bölge dillerinde tepe anlamına gelmektedir. Zira mahallenin Türkçe adında da *tepe* sözcüğü görülüp yerleşim yeri adının, eski adından kısmen çeviri yoluyla elde edildiği görülmektedir. Yörede eski adlardan tamamen veya kısmen çeviriyle oluşmuş birçok yer adı mevcuttur. *Giremira Höyüğü*, *Girmeli Mahallesinde* yer almakta olup günümüzde ciddi tahribata uğramıştır (Yalap, 2020: 87). *Kantar Höyüğü*, *Kantar Mahallesinin* 150m kadar güneyinde yer almakta ve günden güne tahribata uğramaktadır. *Dibek Höyüğü*, *Dibek Mahallesinin* güney yakasında kurulmuştur. *Hasantepe Höyüğü'nün* ve mahallesinin eski adı *Tilhesen* olarak geçmektedir. *Odabaşı* ve *Söğütlü Höyüğü* yine aynı adlı mahallelerde yer almaktadır (Yalap, 2020: 91). *Girmeli* adının eski adı *Giremira* ve *Girmira* biçimindedir. Umar (1993: 286) bu eski adın kökenini ve anlamını saptayamamakla birlikte yerleşim yerinin adını Süryaniceyle ilişkilendirmiştir. Bölgedeki yer adlarında sıkça kullanılan *gir* sözcüğü bölge dillerinde 'tepe, harabe, ören' anlamlarında kullanılmaktadır. Nusaybin'de arkeolojik araştırmalar sonucu tespit edilen tarihî merkezler günümüzde mahalle adıdır. Nusaybin'in Eskiçağ

⁸ Farajzadyan ve Bulut (2016) çalışmalarında *Dibek köy* adının anlamını 'son nokta, en uzak, en derin' anlamlarıyla verip toponimik kaynağını jeomorfolojik olarak değerlendirmişlerdir. Kurgun (2002: 575) ise eşya adı kökenli yer adları bölümünde *Dibek* adına yer vermiştir.

yerleşmelerinden ören yerleri civarında kurulan mahalleler bu yolla eski yapıların adlarını devralmıştır.

Dibek, Dirim, Duruca, Eskihisar, Eskimağara, Gırnavas, Girmeli, Gürün, Hasantepe Kalecik, Kaleli, Kantar, Nergizli, Pınarbaşı, Odabaşı, Söğütlü, Tepeören, Tepeüstü, Yazyurdu, Yerköy.

2.5.1.6. Ulaşım, Mevki ve Konumla İlgili Mahalle Adları

Nusaybin ilk çağlardan beri önemli bir stratejik konuma sahiptir. Eskiçağdan beri siyasi, askerî, ekonomik, dinî açıdan önemli bir merkez olan Nusaybin, Mezopotamya topraklarının durak noktasını oluşturmaktadır (Yalap, 2020: 26). İlçeden mühim yol güzergâhları geçtiğinden ulaşım ve konumla ilgili mahalle sayısı fazla olup 17'dir.

Açıkyol, Dağıcı, Durakbaşı, Eski yol, Günebakan, Güneli, Günyurdu, İpekyolu, Kayadibi, Odabaşı, Sınırtepe, Tepealtı, Tepeüstü, Üçyol, Yandere, Yolbilen, Yolindi.

2.5.2. Duygusal Yaşayışla ve Soyut Kavramlarla İlgili Mahalle Adları

Bu bölümde insanların duygusal yaşayışları ve soyut kavramlarla ilgili mahalle adları bulunmaktadır. Toplumlar, içinde yaşadıkları duygu durumu veya hayatlarında olmasını istedikleri soyut kavramları yer adı olarak sabitlemektedir. Bu mahalle adları genellikle olumlu anlamlar çağrışmaktadır. Nusaybin'de bu yolla oluşmuş 6 mahalle adı bulunmaktadır.

Barış, Çilesiz, Doğuş, Devrim, Dirim, Güvenli.

Sonuç

Bu çalışmada Nusaybin mahallerinin leksik ve semantik değerleri belirlenmiştir. Nusaybin'in 84 mahallesinin toponimik kaynaklara göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Nusaybin'in Mahalle Adlarının Toponimik Kaynaklara Göre Dağılımı

Yerleşim Yerinin Kaynağı	Mahalle Adları	Sayısı	%
Jeomorfolojik	Bakacık, Çatalözü, Çölova, Dağıcı, Demirtepe, Düzce, Eskimağara, Görentepe, Hasantepe, İkiztepe, Kayadibi, Kocadağ, Sınırtepe, Taşköy, Tepealtı, Tepeören, Tepeüstü, Yerköy	18	20
Su	Akarsu, Çağlar, Dicle, Fırat, Gürkaynak, Kuyular, Yandere	7	8

Bitki Örtüsü	Çalı, Çiğdem, Dalliğaç, Nergizli, Söğütlü	5	6
Hayvan	Balaban, Doğanlı, Karaca	3	4
Renk	Akağıl, Akçatarla, Karaca, Yeşilkent	4	5
Sayı	8 Mart, İkiztepe, İlkadım, Üçköy, Üçyol	5	6
Yön ve Mesafe	Bahçebaşı, Dağıcı, Durakbaşı, Günebakan, Kayadibi, Odabaşı, Sınırtepe, Tepealtı, Tepeüstü, Yandere, Yolindi	11	13
Kişi Adları	Abdulkadirpaşa, Hasantepe, Mor-Yakup, Selahattin Eyyübi, Turgutköy, Yenituran, Zeynelabidin	7	8
Aile ve Akrabalık	Büyükkardeş, Küçükkardeş, Yavruköy	3	4
Unvan	Abdulkadirpaşa, Beylik	2	2
Yerleşim Yerleri	Açıkköy, Güneli, Günyurdu, Kuruköy, Taşköy, Turgutköy, Üçköy, Yavruköy, Yazıurdu, Yenişehir, Yerköy, Yeşilkent	12	14
Eşya ve Alet	Çatalözü, Heybeli, Kantar	3	4
Savaş ve Asker	Eskihisar, Kalecik, Kaleli, Kışla	4	5
Zaman Kavramı	8 Mart, Günebakan, Güneli, Günyurdu, Pazar, Yazıurdu	6	7
Tarım-Ziraat-Hayvancılık	Akağıl, Akçatarla, Bahçebaşı, Değirmencik, Dibek	5	6
Eski Yapıların Adları ve Eski Yer Adlarından Evrilenler	Dibek, Dirim, Duruca, Eskihisar, Eskimağara, Gırnavas, Girmeli, Gürün, Hasantepe Kalecik, Kaleli, Kantar, Nergizli, Pınarbaşı, Odabaşı, Söğütlü, Tepeören, Tepeüstü, Yazıurdu, Yerköy	20	24
Ulaşım, Mevki ve Konum	Açıkyol, Dağıcı, Durakbaşı, Eski yol, Günebakan, Güneli, Günyurdu, İpekyolu,	17	20

	Kayadibi, Odabaşı, Sınırtepe, Tepealti, Tepeüstü, Üçyol, Yandere, Yolbilen, Yolindi		
Duygusal Yaşayış ve Soyut Kavramlar	Barış, Çilesiz, Doğuş, Devrim, Dirim, Güvenli	6	7

Nusaybin mahalle adlarının kültürel ve semantik değerlerinin oranları tabloda verilmiştir. Tabloya göre Nusaybin mahalle adlarının belirleyicileri farklılık arz etmektedir. Nusaybin mahalle adlarında en çok tercih edilen semantik değer %24 ile eski yapıların adlarından oluşan ve eski yer adlarından evrilen mahalle adları bölümü oluşturmaktadır. Bunda Nusaybin'in tarihî yapısı etkilidir. Diğer yüksek oran %20 ile jeomorfolojik nedenlerdir. Yer adlarının verilmesindeki en önemli fiziki neden jeomorfolojidir. Yerleşim birimleri içinde bulundurduğu dağ, tepe, kaya, maden gibi geniş coğrafik özelliklerden ötürü jeomorfoloji yer adlarının temel belirleyicisi konumundadır. Yine ulaşım, mevki ve konumdan kaynaklı yer adlarının oranı da %20'dir. Bu oranın yüksekliği hemen hemen tüm yer adlarında geçerlidir. Zira meskûnlar bir bölgeyi tanımlamak, tarif etmek için ulaşım, mevki, konumdan istifade etmektedir. Nusaybin mahalle adlarının anlambilimsel tasniflerinde yerleşim yerleri %14, yön ve mesafe %13 oranındadır. Su ve kişi adları %8, zaman kavramı ve duygusal yaşayışla soyut kavramlarla ilgili olanlar %7, sayı, bitki örtüsü ve tarım-ziraat-hayvancılık %6, renk ve savaş-asker %5, aile-akrabalık, hayvan ve eşya-alet %4, unvan %2 oranındadır.

Yer adları bir toplumun kültürel belleği, anlam dünyası, gündelik hayatları, söz varlığı ile ilgili bilgileri içinde barındıran bir hazinedir. Yer adları, o yerin coğrafyası, tarihi, bitki örtüsü, yaşayışı vd. hakkında kayıt yapan bir arşivdir. Bu hazinenin korunması, önemsinmesi gerekliliği söz konusudur. Bu alandaki çalışmalar yaygınlaştırmalı, disiplinler arası araştırmalar teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- Ada, E. (2012). *Eskişehir İli Yer Adları*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Bulut, İ. ve Farajzadyan A. (2016). Makü ve Köylerinin Toponimik Analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21 (36), 119-134. DOI: 10.17295/dcd.68177.
- Dâhiliye Vekâleti Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü (1933). *Köylerimiz*. İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat, Türk Anonim Şirketi.
- Erkinay Tamtamış, H. K. (2019). Mardin'de Değiştirilen Yer Adları Üzerine Bir Tasnif Denemesi. *TYB AKADEMİ*, 9(25), 65-84.
- Eröz, M. (2011). Türk Onomastiği Bakımından Adapazarı Yeradları, *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 11, s. 107-120.
- Genç, R. (1997). Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil. *Erdem*, Cilt 9, Sayı 27, s. 1075-1110.

- Göyünç, N. (1969). *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- <https://www.atlasbig.com/images/mardin-nusaybinin-mahalleleri-harita.png>, E. T. 29.05.2021.
- <http://www.nusaybin.gov.tr/ilcemize-bagli-mahalle-muhtarlarinin-iletisim-bilgileri>, E. T. 29.05.2021.
- <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 18.06.2021.
- Kılıç, T. (2008). Nusaybin'in Fiziki Coğrafya Özellikleri, *D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 106-117.
- Kurgun, L. (2002). *Denizli İli Yer Adları*. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli.
- Kütük, A. (2006). *Ortaçağda Nusaybin Bölgesinin Siyasi, Sosyal, İktisadi ve Kültürel Durumu*. Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
- Kütük, A. (2012). *Bizans İmparatorluğu Döneminde Nusaybin'in Siyasi, Sosyal, İktisadi, Mimari ve Kültürel Durumu (IV.-X. Yüzyıl)*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ.
- Parlak Kalkan, G. (2014). *Gaziantep İli Yer Adları Üzerine Bir İnceleme*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ.
- Pırlacı, H. (1996). *Anadolu'daki Türkçe Yer Adları*. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın Nu: 21, Ankara.
- Şahin, İ. (2013). Türkiye Yeradbiliminde Terim ve Tür Sınıflandırması Sorunları. *Eurascience Journals Avrasya Terim Dergisi*, 1 (1): 46-58.
- T.C. İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü (1968). *Köylerimiz*. Başbakanlık Basımevi D.S.İ. Ankara.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Uysal, B. (2006). Tell Minar ve Giremira, Nusaybin Bölgesi'nde Yer Alan İki Ninive 5 Merkezi, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, Cilt: LXX, Sayı: 259, s. 803-826.
- Yalap, N. (2020). *Eskiçağ'da Nusaybin (En Eski Devirlerden MS 363 Yılına Kadar)*. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Yavuz S. ve Şenel M. (2013). Yer Adları (Toponim) Terimleri Sözlüğü. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/8, Summer 2013, s. 2239-2254.